

Filip Škiljan:

ZNAMENITI SRBI U HRVATSKOJ

I dio

Predgovor

Srbi u Hrvatskoj nisu imali prilike upoznati se sa svojim znamenitim pripadnicima, a koji su na različitim područjima – religiji, umjetnosti, nauci, književnosti i politici – zadužili ne samo narod iz kojeg su potekli, ne samo Hrvatsku iz koje su potekli u kojoj su živjeli i stvarali nego i svijet kojem su svojim djelovanjem, stvaranjem i spoznavanjem doprinosili.

Oni sami po sebi zavređuju da o njima održavamo i širimo znanja.

Za Srbe u Hrvatskoj oni su važna mjesta identiteta i važna uporišta za njihovu integraciju u hrvatsko društvo. Upoznavanje ne samo Srba sa znamenitim Srbima iz Hrvatske veći i cijele Hrvatske neophodna je pretpostavka i za to da imamo drugačiju Hrvatsku, otvorenu za razlike, otvorenu za svoje veličine neovisno o tome koje su etničke ili vjerske pripadnosti.

Hrvatska u kojoj ne bi bilo mjesta ne samo za Preradovića, Teslu i Desnicu, nego i za Rajačića, Milankovića, Runjanina, Viteza, Petrovića, Pribićevića, Nikoliša, Bakića i Mrkalja, ne bi bila Hrvatska otvorena za svoje sugrađane srpske nacionalnosti, niti bi bila Hrvatska koja bi živjela u skladu sa bogatstvom svojeg povijesnog i sadašnjeg identiteta.

Knjigu dr. Filipa Škiljana, voditelja Arhiva Srba u Hrvatskoj, treba gledati kao prvi korak u pravcu postizanja oba ova cilja: da Srbi u Hrvatskoj znaju za svoje znamenitosti i da ih Hrvatska prihvati kao dio svojeg nacionalnog bogatstva. Mi ćemo učiniti sve da se taj hod nastavi i da se okruni jednim jedinstvenim djelom u kojem će biti sabran svaki pređeni korak.

Prof. dr. Milorad Pupovac

Petar Preradović – pjesnik

Petar Preradović je, kako piše Branimir Donat, uistinu pjesnik oko kojega su se tijekom vremena nagomilala različita protuslovlja. Preradović je bio istovremeno austrijski general, kandidat za hrvatskog bana, pacifikator talijanske revolucije, nacionalni bard, pjesnik gotovo fascinantnog uspjeha u javnosti, ali ujedno i čovjek opčinjen magijom vlastitoga jezika kojim nikada nije u potpunosti uspio ovladati. Bio je također i autor brojnih gnomičkih stihova koji su tijekom godina postali prigodne devize, mobilizator neprobuđenih nacionalnih i romantičarskih energija, nježni zaljubljenik, poklonik tajni spiritizma i realni procjenjivač političke zrelosti male Hrvatske u isto vrijeme.

Rođen je u malom krajiškom selu Grabrovnici kraj Đurđevca, 19. ožujka 1818. godine. Njegovi otac i mati bili su pravoslavci podrijetlom s one strane Bilogore, iz grubišnopoljskog kraja. Petar se igrom slučaja rodio na đurđevačkoj strani Bilogore, budući da je onamo otac bio premješten kao krajiški časnik. Preradović, prema predaji, potječu iz Like, odakle su se doselili u Grubišno Polje, gdje se rodio pjesnikov otac, koji je kasnije vojevao i u francuskim ratovima, kao stražmeštar dobio srebrnu kolajnu za hrabrost, a umirovljen u činu zastavnika, nastanio se oko 1820. godine u Grabrovnici.

Petrovi roditelji vjenčali su se u pravoslavnoj crkvi u Pavlovcu između Grubišnog Polja i Bjelovara, a imali su troje djece: Mariju, Petra i Anu. Budući pjesnik je kršten u Maloj Trešnjevici kod Grabrovnice u crkvi čije ruševine stoje i danas u selu (srušena je u Domovinskom ratu 1991. g.). Preradović je imao dvije sestre od kojih je jedna umrla u dobi od dvije godine. Navodno je imao i brata Stevana, kojega spominje u jednom pismu majci, ali o njegovu postojanju nema drugih, službenih dokumenata. Otac mu je umro kada je imao svega deset godina. U djelu "Crtice moga života" Preradović piše: "U osmoj godini dobe svoje tek počeo sam u školu ići. Prvu početnu školu učio sam u Grubišnom Polju, drugu i treću u Đurđevcu, a zatim dade me mati u tadašnji vojnički zavod u Bjelovar."

Ondje je morao naučiti njemački jezik. Kada je navršio 12 godina, godine 1830., primili su ga u Vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu. Tijekom školovanja u Akademiji Preradović je morao prijeći s pravoslavne na katoličku vjeru jer su to zahtijevala pravila. Bio je očito izvrstan student. "U akademiji učio sam jako dobro, tako da kroz svih osam godina bio sam prvi u mojoj klasi." Godine 1834. umalo je

izgorio čitav grad Bečko Novo Mjesto, pa je "profesor pjesništva" studentima dao zadatak da napišu pjesmu o tome događaju (Der Brandt von Neustadt). Profesor je Preradovića pohvalio, te je on, potaknut tim uspjehom, kako i sam veli, "o pjesmama snivao, po gdjeoku i sastavio, ali većim brojem samo započeo, a ne dovršio." Preradović je nakon toga prvoga uspjeha katkada pisao pjesme, i to uglavnom u čast profesora. Nakon što je završio akademiju uvršten je u ugarsku pukovnicu broj 33 koja je bila stacionirana u Milanu. Nakon mnogo vremena posjetio je prvi put "ostarjelu" majku te tvrdi: "Bio sam zaboravio skoro sasvim materinski jezik, a ni mati ni sestra nisu znale drugim govoriti". Možemo pretpostaviti da su pjesniku nedostajali neki hrvatski izrazi, ili ih se nije mogao odmah sjetiti, ali je gotovo nezamislivo da bi bio u potpunosti zaboravio vlastiti jezik nakon osam godina izbjivanja. Pjesnika je vrlo vjerojatno to, kao osjećajnu osobu, zasmetalo, pa je romantičarski preglasio neznanje hrvatskog jezika. Već u sljedećoj rečenici svoje autobiografije ističe da "je međusobna ljubav tu bila čudotvorna učiteljica te za jedno mjesec dana ja ovježbaha na toliko u narodnom jeziku da sam se o svakidanim stvarima prilično dobro razgovarati mogao". Potom je u regimenti naišao na nekoliko prijatelja koji su bili "sunarodnici", ali "malokad nam je na um palo da progovorimo koju riječ u svome jeziku.". U svojoj prvoj pjesničkoj fazi, koja obuhvaća razdoblje od 1834. do početka pisanja na hrvatskom 1843. godine, Preradović piše na njemačkom, inspirirajući se motivima schillerovskoga podrijetla, ali i pod utjecajem Byrona i češkog pjesnika K.H.Mácha, kojega je dobro upoznao i time što je preveo na njemački njegovu poemu Máj. Još samo će jedanput nakon toga razdoblja pisati pjesme opet na njemačkom jeziku. (Bit će to u 1851. i 1852. godine, kada će pisati pjesme Zagrepčanki Karolini Schauff rođ. Kopetzky.)

Došavši u Milano, upoznao se s Ivanom Kukuljevićem Sakcinskim, također časnikom, koji mu je pomogao u ponovnom otkrivanju hrvatskog jezika i njegova bogatstva. Preradović sam kaže za Kukuljevića: "On se bavljao već kod garde narodnim knjižestvom, pisaše koješta i nastavi velikom revnošću tu svoju radinost i kod regimente. Ja se sprijateljih s njime, a doznajući on da se njemačkim pjesništvom bavim nukaše me neprestance da se primim narodnog. Ali meni se to nikako nije dalo, nijesam dovoljno znao jezika, a i drugačije činilo mi se čudno da bih pisao u jeziku koji po mome tadašnjem mnijenju nije dorastao izobraženosti vladajućih

europskih jezika". Kukuljević ipak nije popuštao te je Preradovića nagovorio da prevede "skoro cijelo prvo pjevanje Gundulićeva Osmana i neku pjesmu Đorđićevu", a pisao je i na njemačkom hrvatske narodne pjesme.

Kukuljević je ubrzo izašao iz vojske, a Preradović mu je zavidio na slobodi koju je odonda imao. Vrlo je vjerojatno da se pjesnička žica u Preradoviću ne bi razvila da nije bio premješten iz Milana u Zadar. Preradović je u Zadru upoznao profesora primaljstva, Splićanina Antu Kuzmanića, "koji se tada pripravljaše na izdavanje "Zore dalmatinske". Kuzmanić je Preradovića moljao da mu za prvi broj napiše pjesmu "u našem jeziku". Preradović sam kaže: "Iza duga otezanja i u skrajnje već vrijeme latih se pera i napisah, ne bez straha, onu pjesmicu: 'Zora puca, bit će dana'." Kuzmaniću je pjesmu dao u studenom ili prosincu 1843., da bi ona bila štampana u prvom broju 1844. godine. Pjesma je primljena lijepo ne samo u Dalmaciji, već i u Hrvatskoj, pa ju je Gaj preštampano u "Danici", što je bilo veliko priznanje pjesniku i "Zori dalmatinskoj". Preradović sam kaže: "Tim sam učinio odlučan korak za svu budućnost, jerbo uspjeh te pjesme ohrabri me tako, da se pouzdam u svoje sile i od to doba okrenuh leđa njemačkom i posvetih se dušom i srcem narodnom pjesništvu."

Preradović tih godina uspostavlja veze s pojedinim znamenitim ilircima poput Vraza, Gaja, Šuleka i drugih. Njima šalje svoje pjesme i, posebno od Vraza, traži da mu ih redigiraju. Godine 1845. izdaje svoju prvu zbirku pjesama "Prvienci", koji su sadržavali 37 pjesama. U Zadru se pjesnik i zaljubio, pa su neke pjesme bile ljubavnog karaktera (osim domoljubnih). Izabranica mu je bila Pavica de Ponte, Talijanka, s kojom je bio u kratkom, ali sretnom braku. Doduše, u tom je braku izgubio kćer Milicu i sina Čedomila, pa je nakon pretrpljenih trauma njegova supruga počinila samoubojstvo. Preradovićevu zaljubljenosti u Pavicu možemo zahvaliti i oduševljenje za Dalmatince, pa, kroz tu oduševljenost, i nadahnutost za pisanje pjesama. Preradović se sastajao s Pavicom, prema legendi, u ljetnikovcu obitelji de Ponte na otoku Ugljanu, u mjestu Mali Lukoran. Iza ljetnikovca je bila mala borova šumica, a legenda kaže da je pjesnik ondje sjedio pod velikim borom sa svojom zaručnicom. Iz Malog Lukorana vidi se planina Velebit u svojoj veličini, pa nije isključeno da je upravo ondje Preradović spjevao svoju pjesmu "Putnik".

Nakon ženine smrti traži premještaj iz Beča u Glinu, gdje upoznaje Emiliju Novaković, s kojom je imao jednog vanbračnog sina za kojega se brinuo do kraja života. Emilija je bila znatno mlađa od pjesnika, pa brak između Preradovića i nje nije bilo sretno rješenje. Naime, i sam je pjesnik shvatio da "Emilija nije žena za njega". Veza s Emilijom priječila ga je da stupi u brak s Emom Regnerovom, ženom s kojom je izmijenio preko 300 pisama koja su uglavnom sačuvana. Naime, zbog novčanih obaveza prema Emiliji i sinu Radovanu, Preradović nije imao dovoljno novaca da stupi u brak s Njemicom Regnerovom. On je zapravo konstantno, tijekom cijeloga svojega života, bio u novčanim neprilikama. Iz Gline je Preradović 1857. godine naglo premješten u Beč. Već sljedeće godine postao je potpukovnikom, a godinu kasnije, za vrijeme talijanskog rata, imenovan je pukovnikom. Iz Italije odlazi u Temišvar, gdje je očito bio vrlo nesretan.

Nakon dugogodišnje pjesničke šutnje Preradović 1860. godine piše ponovo pjesme. Tada u "Danici" izlazi znamenita pjesma "Rodu o jeziku". Već sljedeće godine on objavljuje "Jezik roda moga". Godine 1863. umire Emilija Novaković, u dobi od 26 godina, te se o njegovu sinu Radovanu nastavlja brinuti Evelina Popović, krsna kuma djetetova. Ipak, bez obzira na Emilijinu smrt, Preradović se tek 1865. godine vjenčao s Emom Regnerovom, nakon što je godinu dana prije prebačen u Beč. U svojoj 48. godini, 1866., postao je generalom. Pred kraj života napisao je skup soneta "Milim pokojnicima" koji obuhvaća 28 ličnosti među kojima su najznačajniji predstavnici prve polovice 19. stoljeća u Hrvatskoj. Pjesnik se 1870. godine preselio na svoju posljednju adresu u Beču. Teško se razbolio zimi 1871. godine i krajem svibnja 1872.g. otišao je u toplice kod Münchena da se oporavi. Nakon povratka u Beč pogoršava mu se stanje, te on odlazi u druge toplice u Fahrafeld. Ondje umire od vodene bolesti 18. kolovoza 1872. godine. Ubrzo potom je pokopan u Beču. Međutim, pjesnik je želio da mu kosti počivaju u rodnoj zemlji, što je izrekao i stihovima: U tvom polju daj mu groba Tvojim cvijećem grob mu kiti
Godine 1879. preneseni su pjesnikovi ostaci u domovinu, u Zagreb, gdje je pokopan na Mirogoju. 23. svibnja 1895. otkriven mu je na Zrinjercu spomenik koji je kasnije premješten na Cvjetni trg.. Spomenik je, kao i onaj na Mirogoju, izradio Rendić, a poklonio ga je Zagrebu dr. Stjepan Miletić. Taj spomenik Preradovića prikazuje u časničkoj odori, u ruci drži komad papira, pogled je upro u nebo i zamišlja pjesmu o sreći južnih Slavena. Vladimir Nazor je smatrao da

je Rendić pogriješio kada je dao onaj izraz Preradoviću i obukao ga u austrijsku vojnu odoru. Ipak se pjesnik proslavio kao hrvatski pjesnik, a ne kao general. Osim toga, kako lijepo piše Nazor, "njegovo srce nikada nije moglo slobodno kucati pod onom bluzom, pa je zato – kako se to razabira iz njegovih pjesama – uvijek trpio."

Godine 1909. priredio je Mjesni odbor, čiji je predsjednik bio grabrovnički učitelj Josip Stjepan Jankač, uz pomoć Braće hrvatskog zmaja spomen-slavu na slavnoga pjesnika u Grabrovnici. Tom je prilikom postavljena i spomen-ploča na Preradovićevu rodnu kuću u Grabrovnici. Otvorenje Preradovićeve muzeja u Grabrovnici uslijedilo je tek 1968. godine, na 150. godišnjicu rođenja. O Preradoviću su pisali mnogi i mnogi su štošta rekli. Valjalo bi spomenuti tek neke poput Šenoe koji mu se iskreno divio i rekao kako je "Preradović još za života sebi podigao trajni spomenik" i Antuna Barca koji je napisao: "Ako i ne pripada među pjesničke velikane 19. vijeka, kao što su tvrdili njegovi obožavaoci, Preradović je ipak među našim prvim ljudima toga stoljeća. On je bio vođ onima, koji su najbolje osjetili naše narodne težnje, naše vrline i nedostatke, snagu naše prošlosti i naše žive riječi, i naše zadatke u ovome dijelu svijeta i u čovječanstvu. Pa ako to sve i nije rekao u savršenom umjetničkom obliku, kao Njegoš, Prešern ili Mažuranić, on je po širini svojih zahvata, po plemenitosti svojih poticaja, a i po djelomičnim ostvarenjima ipak među onima, koji su izgrađivali hrvatsku književnost i hrvatski narod".

Literatura: P. Preradović, "Crtice moga života" u: Pozdrav domovini, Zagreb 1970. Josip. Stj. Jankač, Petar Preradović, život i pjesme, Bjelovar 1909. P. Preradović, Rodu o jeziku, Grabrovnica 1972. A. Ivić, Arhivska građa o srpskim i hrvatskim književnim i kulturnim radnicima, knjiga II, 1790 – 1897, Beograd 1931. I. Zalar, "Petar Preradović i hrvatski jezik" u: Marulić 3/1998, 507 – 511. Lj. Marković, "Petar Preradović – hrvatski pjesnik i austrijski časnik (uz 185. obljetnicu rođenja)" u: Gazophylacium, 1-2, 2003, 16 – 24. J. Ravlić, Petar Preradović u Zadru, Zagreb 1959, (posebni otisak). R.F. Magjer, Život i pjesme Petra Preradovića, Osijek 1918. A. Barac, "Preradović u pismima i stihovima" u: Republika, br. 8, 1958, 65-86.

Josif Rajačić – srpski patrijarh

U Rajačićevoj autobiografiji, koja se čuva u Arhivu Srpske akademije nauka i koja je pisana na njemačkom jeziku gotskim pismom, stoji da se njegova obitelj doselila na područje sjeverozapadne Like krajem 17. stoljeća, kada je knez Rajak doveo mnoštvo ljudi iz Banje Luke na područje Lučana, Žute Lokve, Prokika i drugih sela između Brinja, Otočca i Senja. U Autobiografiji također stoji kako su se Rajačićevi preci ljuto borili s Turcima, a kako se jedan od njegovih rođaka, neki Stevan, posebno istaknuo u borbi protiv Turaka pod Cetinom 1790. godine. Osim ratnika, u obitelji Rajačić bilo je i sveštenika. Jedan od prvih bio je Janko, unuk Rajakov. Luka, također sveštenik, bio je otac Ilije Rajačića, budućeg Josifa Rajačića.

Ilija Rajačić je, dakle, rođen 19. srpnja 1785. godine u Lučanima, kbr. 16, kod Brinja. Prvo obrazovanje Ilija je stjecao u njemačkoj graničarskoj trivijalnoj školi u Brinju, potom u gimnaziji u Zagrebu, pa u Karlovcima i Szegedu u Mađarskoj. Čini se da je po nagovoru mitropolita Stratimirovića prota Luka poslao svojeg sina u Szeged, gdje je tada bilo mnogo Srba koji su ondje studirali. Nakon završene I. i II. godine filozofije kod Pijarista u Szegedu, Rajačić je otišao u Beč gdje je studirao latinski jezik, lijepe umjetnosti i višu nauku.

Svoje studije Rajačić nije završio. Kad su se Francuzi, u ratu s Austrijom, približili Beču, Rajačić je stupio 1809. godine u đачki bataljon. Mirom u Schoenbrunnu iste godine rodni kraj Ilije Rajačića potpao je pod Francuze.

Na poziv gornjokarlovačkog vladike Mojsija Miokovića, Rajačić se 1810. godine zamonašio, te je već nakon dvije godine monaške službe postao arhimandrit manastira Gomirje.

Rajačić u svojoj Autobiografiji pretjeruje kada kaže da se samo njemu može zahvaliti što su austrijski oficiri iz područja pod francuskom upravom odustali od seobe na područje koje je zadržala Austrija, gdje je ionako bilo mnogo izbjeglih činovnika, vojnika i graničara. Za to je navodno sve zasluge dobio mitropolit, a Rajačić nije dobio ništa.

Rajačić u svojoj Autobiografiji također nije spomenuo svoj srpski prijevod sinodskog katehizma iz 1774. godine. Pitanje prijevoda sa staroslavenskoga jezika na srpski pokrenula je Karlovačka generalna komanda u srpnju 1803. godine, ali mitropolit Stratimirović je na to gledao s dozom sumnjičavosti, pa je zabranio gornjokarlovačkom vladici Petru Vidaku da se bavi tim problemom. Slično je bilo i četiri

godine kasnije kada je također isto zabranio Mojsiju Miokoviću, ali 1817. godine Mojsije Mioković za posao prijevoda preporučio Josifa Rajačića, arhimandrita manastira Gomirje. Rajačić je taj posao očito vrlo brzo i dobro uradio. Međutim, kad je za to čuo mitropolit Stratimirović, pozvao je Rajačića na odgovornost. Rajačića je u obranu tada uzeo Mioković, koji je mitropolitu kazao da je Rajačić posao obavio po njegovu naređenju. Ipak, bez obzira na sve, Rajačićev prijevod nikada nije objavljen. Vrlo je vjerojatno da su te pojedinosti Rajačiću bile neugodne pa ih nije ni spominjao u svojoj Autobiografiji.

U vrijeme kada je gornjokarlovački vladika bolovao, šest godina ga je zamijenjivao Josif Rajačić. Nakon šest godina, 1829., Rajačić je posvećen za episkopa Dalmatinske eparhije. Mitropolit Stratimirović postavio je Rajačića "za episkopa Dalmatinskago, Istrijskago, Dubrovničkago i Albanskago i tamo prinadelažćih gradova Zadra, Šibenika, Dernaša, Skradina, Dubrovnika, Kastel-Novago, Kotora, Budvi Popi i proćih mjest i predjelov vseja Eparhii". Dana 1. rujna 1829. Rajačić je pristigao u sjedište eparhije u Šibenik, i ondje ga je dočekalo više od 5000 ljudi.

Budući da su se austrijske vlasti u Dalmaciji bojale da su pravoslavni više orijentirani prema Rusiji, u to je vrijeme bilo počelo unijačenje, koje nije uhvatilo značajnijeg korijena među pravoslavcima.

Unijačenje su austrijske vlasti pokušale provesti preko crkvenih knjiga, među kojima su mnoge bile na ruskom jeziku, pa su Austrijanci tvrdili da se pravoslavni preko njih mole ruskom caru. Stoga su predlagali štampanje sličnih knjiga u Pešti ili Beču. Rajačić nije na to želio pristati, pa je stoga odlučio da će za njihovu štampu iznijeti vrlo visoku cijenu. Vladika se u svojem protivljenju uniji toliko zamjerio samom caru da ga je ovaj upozorio da obustavi svaki rad na akciji otežavanja unijačenja, jer će ga u protivnom smatrati odgovornim i nedostojnim milosti koju mu je ukazao imenovavši ga episkopom u Šibeniku. Čim je pristigao u Šibenik, Rajačić je želio osnovati bogoslovnu školu. Uspio je osnovati klerikalnu školu i za profesore je doveo dva profesora karlovačke škole.

Kao predmeti u školi su se osim duhovnih učili pčelarstvo, vinogradarstvo, poljodjelstvo i vinarstvo. Škola je funkcionirala sve do 1864., a završilo ju je 186 đaka. Osim škole u Šibeniku, Rajačić osniva i sličnu školu u Dubrovniku 1830. godine.

Prema želji grofa Lilienberga, koji mu je zagorčavao život tražeći štampanje svetih knjiga u Beču ili Pešti, Rajačić poduzima posjet

Dalmaciji i Istri 1832. i 1833. godine. Naime, ustanak katoličkog plemena Hota iz Crne Gore protiv Osmanlija, zatalasao je i pravoslavne u Crnoj Gori. Po želji bečke vlade, Rajačić je tada svojom poslanicom sveštenstvu i narodu uputio pravoslavne da budu vjerni svojem caru. Navodno je ta poslanica odjeknula vrlo loše među pravoslavnima u Crnoj Gori. Rajačić je tada osobno otišao među narod. O toj Rajačićevoj šestodnevnoj kanonskoj vizitaciji 1832. godine piše Ljubo Vlačić.

U Dubrovniku je Rajačić u pravoslavnoj crkvi održao službu, a poslije službe je pozvao prijatelje i znamenitije ljude na ručak. Na ručku, međutim, nije bilo niti jednog od dubrovačke vlastele ili katoličkih svećenika, što se kasnije objašnjavalo time što su se katolici bojali da će im pravoslavni oteti svu trgovinu, a kasnije i kuće i zemlje.

Rajačiću, koji je produžio iz Dubrovnika u Kotor, bio je ondje priređen ručak, ali ga ondje nije dočekaio katolički biskup, koji je zato da se ne bi sastao s njime pobjegao u brda. U Krivošijama kod Kotora Rajačić je izvršio i mirenje krvne osvete, a potom se vratio u Šibenik.

Navodno je na svojem putovanju Rajačić svagdje dočekan s ovacijama i oduševljenjem. Budući da o tome ponajviše piše sam, ne možemo biti sigurni koliko su ti navodi objektivni.

Godinu dana kasnije Rajačić poduzima još jednu vizitaciju iz Šibenika. Naime, u mjesecu srpnju odlazi u Trst i Istru. Prvo se u Puli u crkvi Svetoga Nikole obratio vjernicima, a potom je otišao u pravoslavno selo Peroj čiji su vjernici pokrivali svoju crkvu Svetoga Spiridona. Nakon toga je otišao u Trst gdje se zadržao četrnaest dana.

Međutim, kao što smo vidjeli, Rajačić nije uživao carevu naklonost, pa je premješten u Vršac u Banatu. Ondje se prvi puta susreo s novom etničkom zajednicom - Rumunjima. Rumunji su od kraja 17. stoljeća bili unutar Karlovačke mitropolije, a u 19. stoljeću su težili da se oslobode i da osnuju svoju autokefalnu crkvu.

Rajačić je 1836. godine u Vršcu doživio epidemiju azijske kolere. Njegov prikaz ove strašne bolesti u Autobiografiji vrlo je živ i plastičan. Naime, u to su vrijeme mnogi napuštali svoje najbliže u strahu od ove bolesti, tako da su bolesnici u kućama umirali bez njege. Stoga je Rajačić odlučio pomoći bolesnima posjećujući ih i dajući im napitke i njegujući ih. Primijetio je kako se kolera ne prenosi s čovjeka na čovjeka neposrednim dodirima, već okuženim pićem i namirnicama kao i prljavim rukama.

Prema svemu sudeći, Rajačić nije u to doba shvaćao napredne ideje koje su počele javljati u južnoj Ugarskoj. On je, kao i ostali pripadnici pravoslavnog i katoličkog svećenstva, osjećao zabrinutost za svoje prihode, pa je bio protiv naprednih ideja koje je predlagala Požunska dijeta. Franjo I. je odbacio prijedloge Požunske dijetе, pa je u vrijeme kada je Rajačić pristigao u Vršačku eparhiju u njoj sve vrelo od nezadovoljstva. Vladika vršački tada udara temelje i vršačkoj gimnaziji svojim prilogom od 3800 forinti, a vrlo je interesantno da on tu činjenicu uopće ne spominje u svojoj Autobiografiji.

Čini se da Rajačić nije bio sretan u Banatu, u Vršačkoj eparhiji. Ondje je bilo previše problema s Rumunjima koji su se željeli odcijepiti od Srpske pravoslavne crkve, a osim toga Rajačić je želio biti premješten u Bačku eparhiju čiji je episkop postao novi mitropolit karlovački 1837. godine – Stefan Stanković. Ova je eparhija zbog pustare Siriga imala najveće prihode između svih eparhija. Međutim, zbog nesuglasica između novog mitropolita i Rajačića, Rajačić nikada nije dobio Bačku eparhiju, već ju je, prema preporuci samog mitropolita, dobio pakrački vladika Georgije Hranislav.

Spomenuti Hranislav se Rajačiću isprijеčio još jedanput, 1841. godine, kada je Rajačić trebao dobiti upravu nad upražnjenom Karlovačkom mitropolijom (nakon smrti spomenutog Stankovića). Međutim, i ovaj put je Hranislav bio bolji adut, tako da je Rajačić ostao bez uprave nad mitropolijom.

Rajačić se sa Stankovićem sukobio još onda kada je Stanković poslan bio da provede istragu protiv njega kao arhimandrita manastira Gomirje: u vrijeme kada je Rajačić preveo katehizam. Hranislav je upravljao mitropolijom sve do kolovoza 1842. godine, kada je sazvan narodnocrkveni sabor za izbor novoga mitropolita. Iz Beča je preko carskog emisara došla poruka da će, ukoliko se ne usuglase vladike, na čelo mitropolije car postaviti jednog od vladika. Bila su tri kandidata za ovo mjesto: uz temišvarskog episkopa Pantelejmona Živkovića i budimskog episkopa Platona Atanackovića, kandidat za mitropolita bio je i Josif Rajačić.

Već na prvom glasanju Rajačić je od mogućih 75 dobio čak 48 glasova, dok je Živković dobio 24, a Atanacković samo tri glasa. Pri drugom glasanju Rajačić je dobio još dva glasa, ali je za pravovaljan izbor trebalo da izbor bude jednoglasan. Izborni sabor se tada odrekao svojeg prava i molio je cara da u ovom slučaju Srbima imenuje mitropolita. Rajačić je, nema sumnje, bio razočaran ovakvim

izbornim rezultatima, pa nije održao govor koji je spremio misleći da će biti izabran, a ne imenovan. Rajačić u svojoj autobiografiji i ne spominje način na koji je došao na mitropolitsku stolicu.

U vrijeme kada je Rajačić stao na čelo mitropolije zategnuli su se odnosi između Mađara i južnih Slavena. Ilirski pokret Ljudevita Gaja širio se brzo, i Beč i Budimpešta bili su zabrinuti zbog jačanja slavenskih elemenata u monarhiji.

Rajačić se u to vrijeme istaknuo u Gornjem domu Požunske dijete svojim velikim i značajnim govorom koji je štampan na njemačkom jeziku. U njemu je istaknuo kako je srpski narod, usprkos svim privilegijama koje je dobio od Leopolda I., Josipa I., Karla VI. i Marije Terezije, ostao u podređenom položaju naspram ostalih naroda u Habsburškoj Monarhiji.

U svojoj autobiografiji Rajačić samo kratko kaže da je 1843. godine u Gornjem domu ustao u obranu vladareva prava da samostalno, bez obzira na Ugarsku stalešku dijetu, može rješavati u pitanjima crkve i škole srpskoga naroda. Dijeta je željela preuzeti taj privilegij od vladara.

Rajačiću je još teže pala činjenica da je kao službeni jezik u školama i upravi u Hrvatskoj i Slavoniji 1844. godine uveden mađarski jezik. Rajačić je početkom 1846. godine uspio kod cara da se III. članak Ugarske dijete od 1844. proširi i na pravoslavne, što znači da su je od tada bilo dozvoljeno sklapanje mješovitih brakova i prijelaz iz jedne vjere u drugu. Oduševljen i zagrijan, ali nedovoljno oprezan, Rajačić je tu vijest saopćio svojoj pastvi u pismu od 21. veljače 1846. godine, što je kod Srba izazvalo veliko oduševljenje. Međutim, zbog jakih pritisaka rimokatoličkih krugova, odluka je poništena, i car Ferdinand V. šalje pismo Rajačiću u kojem obesnažuje Rajačićevo pismo od 21. veljače 1846. godine naglasivši kako je mitropolit pogrešno shvatio njegovu odluku.

Najburniji događaj u Rajačićevoj karijeri tek je dolazio. U ožujku 1848., na vijest da je u Parizu buknula revolucija, u Beču je srušen apsolutistički režim Clemensa Metternicha.

Budući da su se Mađari pozivali na demokratske principe te su se načelno borili protiv apsolutizma, Srbi u Ugarskoj su isprva pozdravili mađarske zahtjeve nadajući se da će u demokratskoj klimi lakše ostvariti i svoje zahtjeve i narodna prava.

Tada su i Mađari u Pešti, iznijeli svoj nacionalni program u 12 točaka, tražeći, među ostalim, građanske slobode i ravnopravnost, sveopće oporezivanje i ukidanje feudalizma.

Par dana nakon Mađara, okupila se skupina Srba u Pešti da bi predložili tzv. Srpske "pункtove". Srbi su tim punktovima priznali mađarsku narodnost i "diplomatičesko dostojanstvo mađarskog jezika u Ungariji". Ujedno su željeli i priznanje svoje narodnosti i slobodnu upotrebu svojeg jezika u narodnim poslovima. Pored zahtjeva da se dozvoli sloboda vjeroispovijedi, slobodno uređivanje svoje Crkve i upotreba crkvenog jezika, uključivanje svjetovnih lica u konzistorije, zakonsko utvrđivanje manastirskih prava i posjeda, slobodno otvaranje i upravljanje školama, posebno su mjesto dobili zahtjevi u vezi s narodnim saborom, za koji se tražilo da se saziva svake godine.

Ovakvi zahtjevi nisu dočekani blagonaklono od mađarske javnosti. Štoviše, počelo se govoriti o srpskom separatizmu. Dana 22. ožujka 1848. dvije vojvođanske slobodne graničarske općine, koje su bile pod direktnom austrijskom vlasti (Pančevo i Zemun), priključile su se ustavnoj Kraljevini Ugarskoj. Bez obzira na tu činjenicu, delegacija novosadske općine predvođena Đorđem Stratimirovićem bila je u travnju grubo odbijena kod Lajoša Kossutha kada je tražila samoupravu i privilegijalna prava.

S druge strane, Hrvati tada pozivaju Srbe na zajedničku akciju protiv Mađara. Mitropolit Rajačić sastao se u Beču s Ljudevitom Gajem, Ivanom Kukuljevićem i Antunom Vraniczanyjem. Tom prilikom Gaj je pozvao Rajačića da se priključi Hrvatima i da stane na čelo srpsko-hrvatskog pokreta, što je Rajačić odbio, budući da nije želio odlučiti bilo što prije očekivanog narodno-crkvenog sabora u Srijemskim Karlovcima.

Do sredine travnja odnosi s Mađarima su se zaoštrili do krajnje mjere, budući da su oni zahtijevali da se na teritoriju čitave Ugarske poštuje mađarski jezik i politička narodnost. Mitropolit Rajačić u početku nije mogao "ni nalevo ni nadesno" te je smatrao da je za Srbe najbolje da ostanu u miru (tj. da se ne priklanjaju ni Mađarima ni Austrijancima). Naime, ukoliko bi se priklonili Mađarima, morali bi se u ime Kossuthove politike odreći svoje nacionalnosti, a ukoliko bi se priklonili Austriji, postali bi sredstvo za njezinu borbu s Mađarima. Bojazan starije generacije Srba nije dijelila srpska omladina koja se zanosila željom da obnovi Dušanovo carstvo, ili da stvori slavensko. Omladina, prvenstveno u Beču, stavila se bez rezerve na stranu

Hrvata. Na proglasu pod naslovom "Pozdrav slavjanskih đakah univerziteta bečkog braći po Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji" između dvanaest potpisnika nalaze se imena srpskih "jurista" Svetozara Miletića, Božidara Rogulića i Đure Daničića.

Studentska omladina u Požunu i Pešti pažljivo je pratila zasjedanje Ugarskog sabora i nove mađarske vlade. Pred kraj toga zasjedanja, a nakon Kossuthovog odbijanja novosadske deputacije, vodeći omladinci (Svetozar Miletić, Đorđe Radak, Bogoboj Atanacković, Mija Vlaškalić i Jovan Živković) odlučili su vratiti se kućama i upoznati narod s namjerama vlade i pripremiti ga za nastupajuće događaje. Mitropolit Rajačić, koji je kao član ugarskog Gornjeg doma učestvovao u sastavljanju ugarske vlade, povukao se u Srijemske Karlovce i na narodni pritisak sazvao narodni sabor za 1/13. svibnja 1848. godine.

Uoči i u toku Majske skupštine, u Karlovcima se našlo mnogo ljudi iz svih krajeva gdje je bilo Srba. Sve je bilo u nacionalnom romantičarskom zanosu, ukrašeno trobojkama. Glavne odluke su pripremljene uoči skupštine u užem krugu mitropolita Rajačića. Za razliku od ostalih narodno-crkvenih sabora Srba, na kojima je broj poslanika bio ograničen (25 poslanika iz svećeničkog, 25 iz vojničkog i 25 iz svjetovnog reda), na ovaj su sabor poslanici izabrani po demokratskijem modelu od uobičajenog, te je stoga odmah prozvan skupštinom. Također, pitanja koja su na ovom saboru raspravljana, prelazila su granice koje bi Beč bio podržao.

U sjećanju naroda i u povijesti taj je značajan događaj ostao zapamćen kao Majska skupština. Na dan 1/13. svibnja, mitropolit Josif Rajačić je poslije svečanog bogoslužjenja otvorio Skupštinu odmjerenim govorom "kako Srbi moraju sva svoja prirodna, političeska i verozakona prava, bila ona izgubljena ili oteta, natrag dobiti ili uživati". To neće biti lako, a svaka greška se može teško osvetiti narodu, pa stoga treba raditi "kao narod slavan, kao narod slobodan, kao narod pametan, zreo i mudar, kao narod hrabar, veran i srbske slave dostojan". Skupština je izabrala Rajačića za patrijarha, čime je Rajačiću vraćeno dostojanstvo koje je obnosio Arsenije Černojević, a za vojvodu je izabrala pukovnika Stevana Šupljikca iz Ogulinske regimente, što je bilo srpsko pravo po Leopoldovim privilegijama. Šupljikac se u to vrijeme nalazio na talijanskom ratištu s graničarskom vojskom, pa o čitavoj stvari nije ništa znao. Đorđe Stratimirović izabran je za vožda. Poslije smrti vojvode Šupljikca

preuzeo je patrijarh Rajačić i vojnu i svjetovnu funkciju te se potpisivao kao "privremeni upravitelj naroda".

Budući da je 2/14. svibnja bila nedjelja i Skupština nije radila, trećeg dana, odnosno 3/15. svibnja, donijeti su sljedeći zaključci: 1. Srpski narod je "politično slobodan i nezavisan pod Domom austrijskim i obštom Krunom ugarskom" Proglašava se Srbska Vojvodina u koju ulaze "Srem s Granicom, Baranja, Bačka s Bečejskim distriktom i Šajkaškim batalionom i Banat s Granicom i Distriktom Kikindskim" Srpska Vojvodina stupa u "politični savez ... na temelju slobode i savršene jednakosti" s Trojednom Kraljevinom Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom. Stvara se stalni Narodni odbor kao izvršni organ Narodnog sabora (Skupštine) i imenuju se njegovi članovi.

Priznaje se "vlaška narodna samostalnost". Određuje se odbor koji će zaključke Skupštine iznijeti pred vladara i Hrvatski sabor. Odlučuje se da se posebna delegacija uputi na Slavenski kongres u Prag.

Iako je velika većina Srba u prvom zanosu prihvatila zaključke Majske skupštine, ipak je bilo i onih koji su ih smatrali za preuranjene, pa čak i štetne i vrlo opasne. U Vukovaru je tako bilo uglednih Srba koji nisu odobravali izbor vojvode, vjerujući da će to dovesti do nesuglasica s Hrvatima i u cjelini oslabiti srpskohrvatski front prema Mađarima. U Zagrebu je demokratska struja među Hrvatima, prvenstveno narodnjačka inteligencija i omladina, iskreno pozdravila savez s vojvođanskim Srbima i prihvatila odluke Majske skupštine, dok su konzervativci zazirali od tog saveza, što je došlo do izražaja u vrijeme debate u Saboru o srpsko-hrvatskim odnosima, naročito u pogledu vojvode i pripadnosti Srijema.

Zahtjeve Srba s Majske skupštine nije priznao ni car Ferdinand, koji je nastojao ugoditi Mađarima, niti mađarska vlada. Car Ferdinand je navodno patrijarhu Rajačiću izjavio: "Ja ne mogu potvrditi odluke nezakonitog konventa, koje su donijeli moji podanici grčko-istočne vjeroispovijedi zajedno s gomilom došljaka iz Srbije. Ja sam spreman ispuniti sve lojalne želje svojih podanika grčko-istočne vjeroispovijedi koje mi se podnesu zakonitim putem. Samo su mađarski sabor, mađarska vlada i vaš zakoniti kongres preko kojih vi možete izjaviti svoje želje".

Odluke Majske skupštine odbili su i predstavnici Rumunja iz Ugarske koji su bili vjerni Mađarima.

Jedini organ koji je prihvatio odluke bio je Hrvatski sabor, u kojem je Josip Jelačić izabran za bana, a na bansko prijestolje ga je instalirao sam patrijarh Josif Rajačić. Austrijski se car Srbima za učešće u ratu

protiv Mađara odužio tek kasnije, tako što je 1849. godine osnovao Vojvodstvo Srpsko i Tamiški Banat koje je obuhvaćalo područje jednog dijela Bačke i Banata i dva srijemska sreza – iločki i rumski. Vojvodina je, u prvi mah, kao autonomna jedinica djelovala umirujuće, jer je izgledalo da se njome ispunjavaju zahtjevi Srba s Majske skupštine. Car se potrudio da Srbi ne čine većinu u Srpskoj Vojvodini, a sjedište Vojvodine nije smjestio u Novi Sad, gdje su Srbi činili većinu, već u Temišvar.

U stvari, formiranjem Vojvodstva, zahtjevi Srba s Majske skupštine bili su najbezočnije izigrani. U doba kontrarevolucije, u vrijeme tzv. Bachovog apsolutizma (1849. – 1860.), Rajačić je čvrsto stajao uz austrijsku vlast. Ukidanje Vojvodine Srpske 1860. godine bolno je odjeknulo u duši ostarjelog patrijarha koji je tim povodom uputio svoj protest caru. Car je svojeručnim pismom dozvolio održavanje Narodno-crkvenog sabora koji je otvoren 2. travnja 1861 (tzv. Blagoveštenski sabor). Zadatak toga sabora je bio da, poslije ukidanja Vojvodstva Srbije i Tamiškog Banata, izloži uvjete pod kojima pristaje na prisajedinjenje ove pokrajine Kraljevini Ugarskoj. Iste godine, 1. prosinca 1861, umro je patrijarh Josif u Karlovcima. Sahranjen je u Sabornoj karlovačkoj crkvi.

Literatura: J. Radonić, Autobiografija patrijarha Josifa Rajačića, Beograd 1951. P. Rajačić, Naučno-memorijalni centar Patrijarh Josif Rajačić, Sremski Karlovci 2007. P. Rajačić, Patrijarh Josif Rajačić, njegovo i naše doba, Sremski Karlovci 2008.